

Oproep voor papers voor de studiedag

Migratie in België: Epistemologische kwesties, Geschiedenis, Publieke actie en Mobilisaties

Trefwoorden :

migratie, publieke actie, collectieve actie, geschiedenis van de migratie, epistemologie, multidisciplinariteit

Op initiatief van de onderzoekscentra voor sociologie (CESIR), geschiedenis (CRHIDI) en wetenschapspolitiek (CRESPO) van de Université Saint-Louis Brussel en het onderzoekscentrum voor sociologie (CeSO) van KU Leuven nodigen wij u graag uit om uw papervoorstellen in te dienen voor de **multidisciplinaire dagstudie**:

« **Migratie in België: epistemologische kwesties, geschiedenis, publieke actie en mobilisaties** »

Deze studiedag zal plaatsvinden op **16 en 17 november 2023**, in de lokalen van de Brusselse Sint-Louis-site van de UCLouvain (Kruidtuinlaan 43, 1000 Brussel).

Deze studiedag wil onderzoekers van verschillende sociale wetenschappen (antropologie, recht, economie, geografie, geschiedenis, filosofie, psychologie, politieke wetenschappen, sociologie, enz.) die zich bezighouden met de migratieproblematiek in België, samenbrengen. In een context waarin migratieverschijnselen regelmatig op de voorgrond treden in de politiek en de media (opvangcrisis, versterking van de grenzen, mobilisaties, enz.), heeft deze studiedag tot doel enerzijds de balans op te maken van de vooruitgang van het onderzoek in de verschillende sociale wetenschappen op dit gebied en anderzijds de academische analyses te verfijnen via een multidisciplinaire dialoog. Deze bijeenkomst wil zo bijdragen tot een beter begrip van het migratiefenomeen in België.

Onderzoekers die aan het evenement willen deelnemen, worden uitgenodigd een paper voor te stellen over ten minste een van de volgende vier thematische assen :

As 1: Geschiedenis van de migratie in België

Deze as wil migratie in België onderzoeken vanuit een historisch perspectief. De geschiedenis van de migratie als zodanig blijft relatief onontgonnen terrein. Het Europese onderzoek is immers lange tijd gevoed door de Amerikaanse historiografie, en in het bijzonder door de sociologen van *de Chicago School*, die de eerste studies over **etnische groepen en hun integratie in de stad hebben** ontwikkeld (Zolberg 2005; Viet 2005). Het eerste artikel van de historicus Frank Thistlethwaite (1964) luidde **de historisering van het migratievraagstuk in**. Tegelijkertijd ontstond in Frankrijk de wens om een geschiedenis van de

gemarginaliseerden en minderheden te construeren, met inbegrip van de geschiedenis van de immigratie (Noiriel 2005). In België leidde Anne Morelli in de jaren 1990 twee werken die ontegensprekelijk bijdroegen tot de constructie van een migratiegeschiedenis: het eerste werk schetste de geschiedenis van de bevolking "van elders" vanaf de prehistorie tot meer hedendaagse tijden (2004 [1992]), terwijl het tweede, *Les Émigrants belges* (1998), terugblikte op de opeenvolgende emigraties uit onze streken sinds de 16e eeuw.

Deze geschiedschrijving werd versterkt door de talrijke werken van Frank Caestecker (2012, 2016, 2017, 2018, 2020), die **het Belgische migratiebeleid en het statuut van vreemdelingen** analyseren.

Op dit gebied zijn wij vooral geïnteresseerd in voorstellen voor papers over onderwerpen als :

- de evolutie van de politieke, juridische, sociale en economische kaders die het vertrek of de vestiging van migranten in België bepalen of beïnvloeden;
- de gezins- en socialisatiedynamiek die zich binnen immigrantenpopulaties ontwikkelt (verenigingen, mobilisaties, enz.);
- de economische, sociale, politieke en culturele bijdragen van immigranten;
- de relatie tussen de staat en de migrantenbevolking sinds het ontstaan van België (discours en voorstellingen, zorg, enz.);
- ...

As 2: Migratiebeleid in België

In België betekende de wet van 1980 betreffende het verblijf, de vestiging en de verwijdering van vreemdelingen een keerpunt in het beheer van het migratiefenomeen als object van overheidsbeleid (Martiniello & Rea 2012), alsook een keerpunt in de belangstelling van sociologen, politicologen en juristen voor het overheidsoptreden inzake migratie (Rea 2007). De analyse van de publieke actie heeft het mogelijk gemaakt om de **herschikking van het overheidsbeleid te bestuderen** (Frigoli 2010; Bassi 2015), maar ook om het studiegebied uit te breiden tot **sociale interventienetwerken** (Mescoli & Roblain, 2021), de uitvoering door **praktijkwerkers op straatniveau** (Spire 2007; Crosby 2019; Mascia 2021) en de vormen van agentschap van de doelgroepen in relatie tot het wettelijk kader (Merla, Sarolea en Schoumaker, 2022).. In de Belgische context houdt dit perspectief rekening met de samenwerking tussen verschillende bestuursniveaus, waaronder **Europese en internationale regelgeving, federale bevoegdheden inzake opvang** (Mescoli 2021b), detentie, regularisatie en **verwijdering** van vreemdelingen (Martiniello en Rea, 2012; Crosby, 2016; 2019; Carlier, 2008), maar ook **regionaal en lokaal beleid voor integratie, antidiscriminatie en sociale cohesie** (Adam & Jacobs 2014; Garibay & De Cuyper 2013; 2018; Vandermeersch en al. 2020; Nassaux 2020; Lafleur & Mescoli 2018; Gsir & Mandin 2012; Sarolea, 2006).

Op dit gebied zijn wij vooral geïnteresseerd in voorstellen voor papers over onderwerpen als :

- de actoren (politiek, publiek, verenigingsleven, privé), de instrumenten en middelen (regelgevend, institutioneel,...), de voorstellingen (referentiepunten, ideologieën,

- discours, controverses) en de processen van agendering, uitwerking, uitvoering en evaluatie van het overheidsoptreden inzake Belgische migratie;
- de gevolgen van de wetgevende en administratieve hervormingen voor de publieke en particuliere actoren die verantwoordelijk zijn voor het migratiebeheer, voor de uitvoerende instanties en voor de migrantenbevolking;
  - analyse van specifieke systemen voor migratiebeheer en netwerkvorming tussen actoren;
  - ...

As 3: Mobilisatie en solidariteit in België

Mobilisaties in verband met de rechten van migranten, hun opvang en/of regularisatie zijn de laatste jaren toegenomen in verschillende Europese staten (Lendaro 2018; Pette 2019; Veron 2019; Steinhilper 2019; Brücker 2019), alsook in België (Vertonghen 2017; Martiniello et al. 2018; Mescoli et al. 2019, Lambert et al. 2019; Vandevoordt et al. 2019; Hetmanska et al 2021; Mellas 2022). Migranten en solidariteitsorganisaties organiseren en structureren zich in politieke bewegingen en nemen deel aan het zichtbaar maken van migratievraagstukken. Deze thematische as wil **voorbije of recente episodes** bestuderen in verband met de mobilisatie van, tegen of in solidariteit met migranten die een statuut in België zoeken, de **dynamiek van mobilisatie en solidariteit** : strijd van migrantenarbeiders (Rea 1999; Khoojinian 2006, Alaluf en De Schutter 2003; Mauze & Vertongen 2016), sociale bewegingen voor stemrecht voor buitenlanders (Mabille, 1990; Jacobs & Teney, 2007; Zibouh, 2007), mobilisaties van mensen zonder papieren (Beauchesne, 2000; Bietlot, 2007; Deleixhe et al, 2016; Vertongen, 2017 en 2018) en solidariteitsinitiatieven van burgers (Rea et al. 2019; Deleixhe 2018; Costa-Santos et al. 2022).

- Op dit gebied zijn wij vooral geïnteresseerd in voorstellen voor papers over onderwerpen als :
- de voorwaarden voor het ontstaan en voortbestaan van allianties tussen actoren met een verschillende sociaal-juridische status;
  - de plaatsen van mobilisatie (bezettingen, kraakpanden, sociale centra, kerken, universiteiten, enz.) en hun invloed op de actie- en socialisatievormen die daar ontstaan;
  - de discours die de actoren gebruiken om hun kansen op een verblijfsvergunning te vergroten of hun deelname aan een mobilisatie te rechtvaardigen;
  - de onderdrukking en juridisering van het verzet, met inbegrip van de gevolgen daarvan voor de demobilisatie;
  - sociale en politieke tegenbewegingen (bijvoorbeeld verzet tegen de oprichting van een opvangcentrum)
  - ...

As 4: Epistemologische en methodologische kwesties

In een academische context van kennisproductie waar epistemologische en methodologische kaders steeds meer in vraag worden gesteld vanwege hun neiging om symbolisch en

institutioneel geweld te reproduceren (Mazzocchi 2016), maar ook koloniale ongelijkheden en overblijfselen (Shuayb & Brun 2021), wil deze as de **methodologische en epistemologische uitdagingen** met betrekking tot onderzoek naar migratie in België verkennen. Naast het principe van 'do no harm' (Stierl 2020; Mackenzie et al. 2007; Hugman et al. 2011), gaat het om het bevragen van de **positionaliteit van de onderzoeker** (Murru 2020a; Pezzani & Heller 2013; Stierl 2019, 2020; Garelli & Tazzioli 2013) en de plaats van **ethisch engagement binnen dit veld**, waar machtsrelaties nooit helemaal afwezig zijn (Saltsman & Jacobsen 2021; Mackenzie et al 2007). Veel beschouwingen vullen elkaar aan in een poging de **dynamiek van agentschap en weerstand van respondenten te verantwoorden** (Mezzadra 2010; Pezzani & Heller 2013; Garelli & Tazzioli 2013; Brown & Strega 2015; Murru 2020b; Stierl, 2019; Miranda et al. 2011; Bracke 2016), maar ook **mogelijke samenwerkingen en co-creaties** (Shuayb & Brun 2021) en **innovatieve en participatieve methoden** (Saltsman & Majidi 2021; Mekdjian 2016; Day et al. 2017; Doná 2007).

Op dit gebied zijn wij vooral geïnteresseerd in voorstellen voor papers over onderwerpen als:

- De relatie van de onderzoeker (vooral de politieke en/of activistische) tot zijn/haar studiegebied en tot zijn/haar respondenten, en de moeilijke objectivering die in de loop van het onderzoek kan optreden;
- De centrale rol van de beweeglijkheid, zelfs het verzet, van migranten, die breekt met een slachtofferrol en een gecentraliseerde benadering van "kwetsbaarheid";
- De constructie van migratiecategorien ;
- Moeilijkheden bij de toegang tot bronnen en risico's in verband met de verspreiding van gegevens;
- Onderzoeksmethoden en ethische vraagstukken in verband met onderzoek met migrantenpopulaties, in het bijzonder innovatieve, participatieve, gezamenlijk geconstrueerde methoden, of methoden die gebruik maken van creativiteit, prestaties, kunst of technologie.
- ...

Interventiemodaliteiten en perspectieven

Deze studiedag richt zich in de eerste plaats tot onderzoekers, academici en doctoraatsstudenten in de sociale wetenschappen die zich bezighouden met de **migratieproblematiek in de Belgische context**, maar ook tot praktijkwerkers, leden van verenigingen of collectieven. Het is belangrijk dat alle voorstellen een of meer van de bovengenoemde assen behandelen, hetzij uitsluitend of transversaal. Er kan ook een postersessie worden georganiseerd waarbij beginnende onderzoekers hun onderzoeksproject of hun bijdrage aan de studie van Belgische migratie voorstellen. De studiedag wordt beschouwd als een springplank naar een collectieve publicatie, waarvan de modaliteiten door de groep deelnemers zullen worden besproken.

Wij nodigen u uit om vóór **1 juli 2023** een voorstel voor een paper of poster van niet meer dan 250 woorden (in het Engels, Frans of Nederlands), samen met een korte biografische nota, in te dienen op de volgende adressen :

adriana.costasantos@usaintlouis.be, naike.garny@kuleuven.be,
hajar.ouladbentaib@usaintlouis.be en youri.vertongen@usaintlouis.be.

De voorstellen zullen worden beoordeeld door een leescommissie bestaande uit de coördinatoren van de studiedag, die de selectie op **15 juli 2023** aan de deelnemers bekend zullen maken. De eindwerkstukken worden op **1 oktober 2023** verwacht.

Adriana Costa Santos, PhD-student, *Centre de recherches et d'interventions sociologiques* (CESIR), Université Saint-Louis Bruxelles (USL-B)

Naïké Garny, PhD-student, *Centre for Sociological Research* (CeSO), KU Leuven

Hajar Oulad Ben Taib, onderwijsassistent, *Centre de recherche en histoire du droit, des institutions et de la société* (CRHIDI), Université Saint-Louis Bruxelles (USL-B)

Youri Lou Vertongen, Gastprofessor, *Centre de recherche en Science Politique* (CRESPO), Université Saint-Louis Bruxelles (USL-B)

Samenstelling van het wetenschappelijk comité

Frank Caestecker, hoogleraar geschiedenis, *Centre for the Social Study of Migration and Refugees* (CESSMIR), Universiteit Gent

Pierre-Olivier de Broux, hoogleraar geschiedenis en recht, *Centre de recherche en histoire du droit, des institutions et de la société* (CRHIDI), Université Saint-Louis Bruxelles

Martin Deleixhe, hoogleraar politieke wetenschappen, *Centre de Théorie Politique* (CTE), Université Libre de Bruxelles

Florence Delmotte, FNRS gediplomeerd onderzoeker, *Centre de recherche en Science Politique* (CRESPO), Université Saint-Louis Bruxelles

Nadia Fadil, hoogleraar antropologie, *Interculturalism, Migration and Minorities Research Centre* (IMMRC), KU Leuven

Abraham Franssen, hoogleraar sociologie, *Centre de recherches et d'interventions sociologiques* (CESIR), Université Saint-Louis Bruxelles

Maryam Kolly, sociologe, *Centre de recherches et d'interventions sociologiques* (CESIR), Université Saint-Louis Bruxelles

Jacinthe Mazzocchetti, hoogleraar antropologie, *Laboratoire d'Anthropologie Prospective* (LAAP), Université Catholique de Louvain

Sarah Murru, assistent-professor sociologie, *Centre for Sociological Research* (CeSO), KU Leuven

Andrea Rea, hoogleraar sociologie, *Groupe de recherche sur les Relations Ethniques, les Migrations et l'Égalité* (GERME), Université Libre de Bruxelles

Sylvie Sarolea, hoogleraar recht, *Centre Charles De Visscher pour le droit international et européen* (CeDIE) Université Catholique de Louvain

Robin Vandevordt, assistent-professor, *Centre for the Social Study of Migration and Refugees* (CESSMIR), Universiteit Gent

Bibliografie

As 1 :

CAESTECKER F., VANHAUTE E., « Die Anwerbung von Arbeitskräften für Westeuropa und die Europäische Arbeitsmarktintegration » dans OLTMERJ (ed.), *Das "Gastarbeiter"-System. Arbeitsmigration und ihre Folgen in der Bundesrepublik Deutschland und Westeuropa*, München, Oldenburg, 2012, pp.39-52 ♦ CAESTECKER F., « Een eeuw Vlaamse arbeidsmigranten in Wallonië (1850-1950), een sociaal-politiek overzicht » dans GODDEERIS I. (ed.), *Vlaamse migranten in Wallonië, 1850-2000*, Tielt, Lannoo Campus, 2012, pp.42-67 ♦ CAESTECKER F., EGGERICHS T., PERRIN N., RENAULD B., *Devenir Belge. Histoire de l'acquisition de la nationalité belge depuis 1830*, Myria, Malines, 2016 ♦ CAESTECKER F., « Les prémices de l'institutionnalisation de la politique des réfugiés dans l'après-guerre : expérimentations en matière de protection des réfugiés dans l'Europe des années 1930 » dans *Réfugiés et apatrides : administrer l'asile en France (1920-1960)*, Presses Universitaires de Rennes, 2017, pp. 47-64 ♦ CAESTECKER F., « The flight from Austria between the Anschluss and the second World War, March 1938 - September 1939 : a socio-political analysis of mass flight, the Belgian case » dans *Exilforschung : Österreich. Leistungen, Defizite & Perspektiven*, vol. 4, Mandelbaum, 2018, pp. 72-89 ♦ CAESTECKER F., *Alien Policy in Belgium, 1840-1940. The Creation of Guest Workers, Refugees and Illegal Aliens*, Oxford-New York, Berghahn Books, 2000 ♦ CAESTECKER F., ECKER E., « Historiek van de Belgische asielinstellingen (1952-1988) in de wetgeving en beleidspraktijk. Een turbulente machtsstrijd tussen het ministerie van Justitie, Buitenlandse Zaken, en de UNHCR » dans *C@hiers du CRHIDI, Actes de la 4e Journée d'histoire belge des migrations tenue à Bruxelles le 22 septembre 2021*, Vol. 46, 2023 ♦ LEQUIN Y., *La Mosaïque de France. Histoire des étrangers et de l'immigration en France*, Paris, Larousse, 1988 ♦ MORELLI A. (dir.), *Histoire des étrangers et de l'immigration en Belgique de la préhistoire à nos jours*, Vie ouvrière, 2004 ♦ MORELLI A., *Les émigrants belges: réfugiés de guerre, émigrés économiques, réfugiés religieux et émigrés politiques ayant quitté nos régions du XVIème siècle à nos jours*, Éditions Vie Ouvrière, Bruxelles, 1998 ♦ NOIRIEL G., « Histoire de l'immigration en France. État des lieux, perspectives d'avenir » dans *Hommes et Migrations*, n° 1255, mai-juin 2005, pp.38-48 ♦ NOIRIEL G., *Longwy : Immigrés et prolétaires 1880-1980*, Paris, PUF, 1984. VIET V., « Musée et histoire de l'immigration, un enjeu pour toutes les nations » dans *Hommes et Migrations*, n° 1255, mai-juin 2005, pp.72-78 ♦ ZOLBERG A., « Trois siècles d'immigration aux États-Unis » dans *Hommes et Migrations*, n° 1255, n° 1, mai-juin 2005, pp. 8-14.

As 2 :

ADAM I., JACOBS D., *Divided on immigration, two models for integration. The multilevel governance of immigration and integration in Belgium. The Politics of Immigration in Multi-Level States: Governance and Political Parties*, 2014, pp.65-85 ♦ BASSI M., *Mobilisations collectives et recomposition de l'action publique autour de l'enjeu migratoire en Sicile (1986-2012)*, Doctoral dissertation, Paris, Institut d'études politiques, 2015 ♦ BRUCKER P., VERON D., VERTONGEN Y. L., « Du mouvement des sans-papiers à la « crise » des réfugiés: évolution des catégories d'action et enjeux théoriques » dans *Critique internationale*, (3), 2019, pp.9-21 ♦ CARLIER J. Y., *La "directive retour" et le respect des droits fondamentaux. L'Europe des libertés*, (26), 2008 ♦ CROSBY A., *Governing immigration through crime at the street level: The metamorphosis of an immigration detention centre in Belgium. Governing immigration through crime at the street level: the metamorphosis of an immigration detention centre in Belgium*, 2016, pp.145-165 ♦ CROSBY A., *Emergence, organisation, and power of immigration detention in Belgium*, Doctoral dissertation, Université catholique de Louvain, 2019 ♦ DUEZ D., *L'Union européenne et l'immigration clandestine: de la sécurité intérieure à la construction de la communauté politique*, Éditions de l'Université de Bruxelles, 2008, p.288 ♦ FRIGOLI G., « Les usages locaux des catégories de l'action publique face aux situations migratoires » dans *Migrations société*, (2), 2010, pp.81-93 ♦ GARIBAY M. G., DE CUYPER P., *An evaluation framework for the Flemish integration policies*, 2013 ♦ GARIBAY M. G., DE CUYPER P., « Is There an Evidence Basis for Immigrant Integration Policies? » dans *Nordic Journal of Migration Research*, 8(1), 2018, p.15 ♦ GSIR S., MANDIN J., *L'intégration et la cohésion sociale dans la ville de Verviers. Un état des lieux*, 2012 ♦ INFANTINO F., *Schengen Visa Implementation and Transnational Policymaking: Bordering Europe*, Cham, Switzerland: Palgrave MacMillan, 2019 ♦ LAFLEUR J. M., MESCOLI E., « Creating undocumented EU migrants through welfare: A conceptualization of undeserving and precarious citizenship » dans *Sociology*, 52(3), 2018, pp. 480-496 ♦ LENDARO A., RODIER C., VERTONGEN Y. L., *La crise de l'accueil: Frontières, droits, résistances*, La Découverte, 2019 ♦ MANDIN J., *An overview of integration policies in Belgium*, Technical Report, Migration Policy Centre, INTERACT Research Report, Country Reports, 2014 ♦ MARTINIELLO M., SIMON P., « Categorization at Stake » dans *Revue européenne des migrations internationales*, 21(2), 1-1, 2005 ♦ MARTINIELLO M., REA A. *Une brève histoire*

de l'immigration en Belgique, Fédération Wallonie Bruxelles, 2012 ♦ **MASCIA C.**, "How bureaucracies shape access to rights: the implementation of family reunification in Belgium" dans *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 47(9), 2021 ♦ **MERLA L., SAROLEA S., SCHOUMAKER B.**, *Composer avec les normes: Trajectoires de vie et agentivité des migrants face au cadre légal*, Academia, 2021 ♦ **MESCOLI E.**, "Multi-level governance and sanctuary cities: The case of Liège (Belgium) and undocumented migrants" dans *Journal of Immigrant & Refugee Studies*, 19(3), 2021, pp.287-300 ♦ **MESCOLI E.**, "La Belgique face à la crise migratoire : analyse critique de l'accueil" dans *Pensée plurielle*, 54, 2021, pp.95-106 ♦ **MESCOLI E., ROBLAIN A.**, "The ambivalent relations behind civil society's engagement in the "grey zones" of migration and integration governance: Case studies from Belgium" dans *Political Geography*, 91, 2021 ♦ **MESCOLI E., ROBLAIN A., GRIFFIOEN P.**, "Les initiatives citoyennes de soutien aux migrants en Belgique. De l'humanitaire à la contestation politique" dans *Anthropologie & développement*, (51), 2020, pp.171-185 ♦ **NASSAUX J. P.**, "La politique d'accueil et d'intégration des primo-arrivants en Région bruxelloise (2004-2020)" dans *Courrier hebdomadaire du CRISP*, 2020, pp.5-58 ♦ **REA A.**, *Immigration, état et citoyenneté: la formation de la politique d'intégration des immigrés de la Belgique*, 1999 ♦ **REA A.**, "L'étude des politiques d'immigration et d'intégration des immigrés dans les sciences sociales en Belgique francophone" dans **MARTINIELLO M., REA A., DASSETTO F.**(sld), *Immigration et intégration en Belgique francophone. État des savoirs*, Louvain-la-Neuve, Bruylant-Academia, 2007 ♦ **REA A., MARTINIELLO M., MAZZOLA A., MEULEMAN B.**, "The refugee reception crisis in Europe. Polarized opinions and mobilizations" dans *European Studies*, 2019 ♦ **SAROLEA S.**, *Droits de l'homme et migrations. De la protection du migrant aux droits de la personne migrante*, 2006 ♦ **SPIRE A.**, *L'asile au guichet: La dépolitisation du droit des étrangers par le travail bureaucratique*, Actes de la recherche en sciences sociales, 169, 2007, pp.4-21 ♦ **VANDERMEERSCHEN H., DE CUYPER P., DE RICK K.**, *Een evaluatiekader voor het Vlaamse integratiebeleid*, Deel 5: analyse van de beleidsinstrumenten van het Vlaamse integratiebeleid: de weg van'tool'tot doelstelling, 2020 ♦ **VANDEVOORDT R.**, "Subversive humanitarianism: Rethinking refugee solidarity through grass-roots initiatives" dans *Refugee Survey Quarterly*, 38(3),2019, pp. 245-265.

As 3:

ALALUF M., MAYER N., « Des clandestins aux sans-papiers : les luttes contre les expulsions et l'enfermement et pour la régularisation en Belgique » dans *Dissidences, La Belgique sauvage, l'extrême gauche en Belgique francophone depuis 1945*, n° 7, octobre 2009 ♦ **BIETLOT M.**, « Dix ans de luttes et montée en puissance des sans-papiers » dans *L'Année Sociale. Revue de l'Institut de Sociologie de l'ULB*, 2007, pp. 97-113 ♦ **BEAUCHESNE M.-N.**, « La mobilisation autour des « sans papiers » et le blocage des régularisations par un gouvernement en fin de parcours (juillet 98 - juin 99) » dans *L'Année Sociale* 1999, 2000, pp. 255-268 ♦ **BRUCKER P.**, « Violences de l'exil, mémoire des luttes et plasticité de l'engagement. Le cas des demandeurs d'asile soudanais en Israël » dans *Critique internationale*, 2019 ♦ **BRUCKER P., VERON D., VERTONGEN Y.L.** (eds.), « La cause des migrants (dossier thema) » dans *Critique internationale Revue comparative de sciences sociales*, vol. 3, n°84, 2019 ♦ **DELEIXHE M.**, "L'événement de la rencontre: La Plateforme citoyenne de soutien aux réfugiés en Belgique" dans *Esprit*, -A, 2018, pp.130-138 ♦ **COSTA-SANTOS A., VERTONGEN Y. L.**, « L'accueil des réfugiés Ukrainiens en Belgique », dans *La Revue Nouvelle*, n°6, 2022, pp. 59-64 ♦ **HETMANSKA N., DELEIXHE M., BERNIS T.**, « Récit d'une grève de la faim » dans *Multitudes*, 2021, vol. 85, n° 4, pp. 22-29 ♦ **LAMBERT S., SWERTS T.**, « 'From Sanctuary to Welcoming Cities': Negotiating the Social Inclusion of Undocumented Migrants in Liège, Belgium » dans *Social Inclusion*, vol. 7, n° 4, 28 novembre 2019, pp. 90-99 ♦ **LENDARO A.**, « Désobéir en faveur des migrants. Répertoires d'action à la frontière franco-italienne » dans *Journal des anthropologues*, vol. 152-153, n°1-2, 2018, pp. 171-192. ♦ **KHOOJINIAN M.**, « L'accueil et la stabilisation des travailleurs immigrés turcs en Belgique, 1963-1980 » dans *CHTP-BEG*, 2006, n°17, pp. 73-116. ♦ **LECHIEN M.-H.**, « Des militants de la « cause immigrée » » dans *Genèses*, 2003, vol. 1, n°50, pp. 91-110. ♦ **MABILLE, X.**, « Droit de vote et nationalité », *Courrier hebdomadaire du CRISP*, vol. 1290, no. 25, 1990, pp. 1-34. ♦ **MARTINIELLO M., REA A.**, *Une brève histoire de l'immigration en Belgique*, Fédération Wallonie-Bruxelles, 2013. ♦ **MELLAS S.**, « Lecture postcoloniale des mobilisations de femmes sans papiers. Le cas de l'USPR » dans *La Revue Nouvelle*, vol. 6, n°6, 2022, pp. 48-58. ♦ **MESCOLI E. et al.**, « Mobilizations and Opinions Regarding Asylum Seekers, Refugees and Undocumented Migrants in Belgium: Frames, Motivations and Actions » dans **REA A., MARTINIELLO M., MAZZOLA A., MEULEMAN B.** (eds.), *The Refugee Reception Crisis in Europe Polarized Opinions and Mobilizations*, Éditions de l'Université de Bruxelles, Bruxelles, 2019, pp. 171-224. ♦ **PETTE M.**, *S'engager pour les étrangers. Les associations et les militants de la cause des étrangers dans le Nord de la France*, Thèse de doctorat en sociologie, Université Lille 1, 2012. ♦ **PETTE M., FABIEN E.**, « Pôles d'organisation et engagement dans l'espace de la cause des étrangers. L'apport de l'analyse des réseaux sociaux » dans *Sociétés contemporaines*, vol. 101, n° 1, 2016, pp. 5-35. ♦ **REA A.**, *Immigration, état et citoyenneté : la formation de la politique d'intégration*

des immigrés de la Belgique, Thèse en sciences sociales, Université libre de Bruxelles, Faculté des sciences sociales, politiques et économiques, Bruxelles, 1999. ♦ **SIMEANT J.**, *La cause des sans-papiers*, PUF, Paris, 1998. ♦ **STEINHILPER E.**, « Dynamiques de protestation politique des exilés afghans à Berlin : entre « silence » et « prise de parole » » dans *Critique internationale*, vol. 84, n° 3, 2019, pp. 63-80. ♦ **TENEY, C. et JACOBS, D.**, « Le droit de vote des étrangers en Belgique : le cas de Bruxelles », *Migrations Société*, vol. 114, no. 6, 2007, pp. 151-168. ♦ **VERTONGEN Y.L.**, « Soutien politique et soutien humanitaire. Retour sur les solidarités citoyennes avec réfugié.e.s en Belgique » dans *Mouvements*, n°93, mars 2018, pp. 127-136. ♦ **VERTONGEN Y.L.**, « Continuités et récurrences au sein de la lutte des sans-papiers en Belgique » dans *Pluralité de mobilisations et convergence des luttes*, Les Cahiers du CIEP, n°22, Louvain-La-Neuve, 2017, pp.31-40. ♦ **VERON D.**, « Sans combat, il n’y aura rien du tout ! ». L’engagement des sans-papiers pour leur régularisation (région parisienne, 2008-2011) » dans *Critique internationale*, vol. 84, n°3, 2019, pp. 23-41. ♦ **VANDEVOORDT R., VERSCHRAEGEN G.**, « Subversive Humanitarianism and Its Challenges: Notes on the Political Ambiguities of Civil Refugee Support » dans *Margit Feischmidt, Ludger Pries et Celine Cantat* (eds.), *Refugee Protection and Civil Society in Europe*, Cham, Springer International Publishing, 2019, pp. 101-128. ♦ **ZIBOUH, F.**, « Le droit de vote des étrangers aux élections municipales de 2006 en Belgique » *Migrations Société*, (6), 2007, 141-149.

As 4 :

BRACKE S., “Bouncing Back: Vulnerability and Resistance in Times of Resilience” dans BUTLER et al. (eds.), *Vulnerability in Resistance*, Duke University Press, 2016, pp.52-75. ♦ **BROWN L., STREGA S.**, *Research as Resistance. Revisiting Critical, Indigenous, and Anti-Oppressive Approaches* (2nd ed.), Canadian Scholars’ Press, 2015. ♦ **BUTLER J., GAMAMBETTI Z., SABSAY L.**, *Vulnerability in Resistance*, Duke University Press, 2016. ♦ **DAY L., CUNSOLO A., CASTLEDEN H. et al.**, “The Expanding Digital Media Landscape of Qualitative and Decolonizing Research: Examining Collaborative Podcasting as a Research Method” dans *Media Tropes Journal*, 7(1), 2017, pp.203–228. ♦ **DONA G.**, “The Microphysics of Participation in Refugee Research” dans *Journal of Refugee Studies*, 20(2), 2007, pp.210–229. ♦ **GARELLI G., TAZZIOLI M.**, “Challenging the discipline of migration: militant research in migration studies, an introduction” dans *Postcolonial Studies*, 16(3), 2013, pp.245-249. ♦ **GILODI A., ALBERT I., NOENABER B.**, “Vulnerability in the Context of Migration: a Critical Overview and a New Conceptual Model” dans *Human Arenas*, 2022, pp.1-21. ♦ **HUGMAN R., PITTAWAY E., BARTOLOMEI L.**, “When “Do No Harm” Is Not Enough: The Ethics of Research with Refugees and Other Vulnerable Groups” dans *The British Journal of Social Work*, 41(7), 2011, pp.1271–1287. ♦ **KAHN L., FABOS A. H.**, “Witnessing and Disrupting: The Ethics of Working with Testimony for Refugee Advocacy” dans *Journal of Human Rights Practice*, 9(3), 2017, pp.526–533. ♦ **MACKENZIE C., MCDOWELL C., PITTAWAY E.**, “Beyond ‘Do No Harm’: The Challenge of Constructing Ethical Relationships in Refugee Research” dans *Journal of Refugee Studies*, 20(2), 2007, pp.299–319. ♦ **MAZZOCCHETTI J.**, “The Ethics of Ethnographic Fieldwork in the Context of War against Migrants” dans *Anthropologie & développement*, 44(1), 2016, pp.55-78. ♦ **MEKDJIAN S.**, “Les récits migratoires sont-ils encore possibles dans le domaine des Refugee Studies ? Analyse critique et expérimentation de cartographies créatives” dans *ACME: An International E-Journal for Critical Geographies*, University of British Columbia, Okanagan, 15(1), 2016. ♦ **MEZZADRA S.**, “The Gaze of Autonomy. Capitalism, Migration and Social Struggles” dans *MEZZADRA S.*(eds.), *The Contested Politics of Mobility*, Routledge, 2010, pp.121-142. ♦ **MIRANDA A., OUALI N., KERGOAT D.**, “Les mobilisations des migrantes : un processus d’émancipation invisible : Introduction” dans *Cahiers du Genre*, 51, 2011, pp.5-24. ♦ **MURRU S.**, “Conclusion: On Violence and the “Scholar-Activist” Debate” dans *MURRU, POLESE* (eds.), *Resistances: Between Theories and the Field*, Rowman & Littlefield, 2020, pp.229-236. ♦ **MURRU S.**, “Drawing from Feminist Epistemologies to Research Resistance: The Case of Single Moms in Hanoi” dans *MURRU, POLESE* (eds.), *Resistances: Between Theories and the Field*, Rowman & Littlefield, 2020, pp.169-187. ♦ **PEZZANI L., HELLER C.**, “A disobedient gaze: strategic interventions in the knowledge(s) of maritime borders” dans *Postcolonial Studies*, 16(3), 2013, pp.289-298 ♦ **SALTSMAN A., JACOBSEN K.**, “Introduction by Editors: Power in Forced Migration Research Methods” dans *Journal of Refugee Studies*, 34(3), 2021, pp.2511–2521. ♦ **SALTSMAN A., MAJIDI N.**, “Storytelling in Research with Refugees: On the Promise and Politics of Audibility and Visibility in Participatory Research in Contexts of Forced Migration” dans *Journal of Refugee Studies*, 34(3), 2021, pp.2522–2538. ♦ **SHUAYD M., BRUN C.**, “Carving Out Space for Equitable Collaborative Research in Protracted Displacement” dans *Journal of Refugee Studies*, 34(3), 2021, pp. 2539–2553. ♦ **STIERL M.**, *Migrant Resistance in Contemporary Europe*, Oxon & New York: Routledge, 2019. ♦ **STIERL M.**, “Do no harm? The impact of policy on migration scholarship” dans *Environment and Planning C: Politics and Space*, 40(5), 2020, pp.1083–1102.